

Csehszlovákia és a magyar békeszerződés

Szarka László

Az alábbiakban az 1946 júliusától októberig zajló párizsi békekonferencián a magyar békeszerződés tervezetének vitájában képviselt csehszlovák békepolitikát, s főként szlovák–magyar viszonyt érintő törekvéseket vizsgáljuk, különös tekintettel a békekonferencián folyó csehszlovák–magyar vita kül- és belpolitikai kontextusára, a nagyhatalmi összefüggésekre, illetve a csehszlovák szempontból felemás végeredmény okaira. Mindezek kapcsán joggal merülhet fel a kérdés, mi minden járult hozzá ahhoz, hogy az 1947-es párizsi magyar békeszerződésről hét évtized múltán mint „elfelejtett békéről” beszélünk. Ebben az összefüggésben elsősorban a Magyarországgal szembeni korabeli csehszlovák követelések eltérő megítélését, a köztörténetben és a két ország nyilvánosságában gyakorlatilag máig lezáratlan vitákat lehet kiemelni. Természetesen közrejátszott a magyar békeszerződés tervezetével, illetve annak csehszlovák módosításaival kapcsolatos szovjet és amerikai diplomácia magatartásának egy-két pontban ellentétes irányultsága, a Moszkvához és Washingtonhoz fűződő érdekek éppen aktuális értékelése. Mindez oda vezetett, hogy ma Prágában és Pozsonyban sem mutatkozik nagyobb érdeklődés az 1947-es békeszerződések iránt. Ezzel együtt igazat kell adnunk Romsics Ignácnak, aki szerint sokkal inkább az elhallgatás, mint a felejtés tette hosszú időre zárójelbe a párizsi békekonferencia, a magyar békeszerződés, illetve az ezekhez kapcsolódó 1946–1947. évi csehszlovák–magyar konfliktusok kérdését.¹

Historiográfiai helyzetkép

A korabeli forráskiadványokat több fontos publikáció követte. A kortársak visszaemlékezései mellett az elmúlt 25-30 évben mindkét országban elkészültek a békekonfe-

---

¹ ROMSICS Ignác (2006): *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris. 249–259.

rencia és a békeszerződés forrásszintű feldolgozásai.² Magyar részről Balogh Sándor, Bán D. András, Fülöp Mihály és Romsics István monográfiái, tanulmányai és forráskiadványai tartoznak például ebbe a körbe.³ A cseh szerzők közül Karel Kaplannak az 1990-es évek elején magyarul is megjelent könyve, valamint Jindřich Dejmek diplomáciatörténeti munkái, például a kétkötetes Beneš-biográfiája a legfontosabb kiadványok. Szlovákiában a Slavomír Michálek szerkesztésében Juraj Slávikról készített tanulmány, tanulmánykötet, illetve a Clementis életét bemutató monográfiák, tanulmány- és dokumentumkötetek jelentették az első módszeres megközelítéseket.⁴ 2014-ben pedig Štefan Šutaj adta közre az első átfogó, levéltári forrásokra épülő szlovák monográfiát a párizsi békekonferencia magyar békeszerződéssel, illetve a csehszlovák követelésekkel kapcsolatos vonatkozásairól.⁵ Így ma már a nemzetközi szakirodalom mellett a kérdéskör magyar, cseh és szlovák szakmai feldolgozásai is segíthetik az érdeklődőket és a kutatókat. Mindez természetesen kiegészül a csehszlovákiai magyarság jogfosztottságát tárgyaló munkák egész sorával, amelyek

² A legfontosabb korabeli magyar forráskiadás 1947-ben jelent meg: *Hungary and the Conference of Paris*. Budapest, Hungarian Ministry for Foreign Affairs, University Press; VOLOKITINA, T. V. et al. eds. (1997): *Vosztocsnaja Evropa v dokumentach roszijszkij arhivov 1944–1953*. tom. I. 1944–1953. Moszkva–Novoszibirszk, Szibirszkij hronograf.; ROMSICS Ignác (1992): *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai 1942–1944*. Gödöllő, Typovent; BÁN D. András (1996): *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról 1942–1943*. Budapest, Osiris. A magyar visszaemlékezések közül kiemelkedik KERTÉSZ István (1995): *Magyar békeillúziók 1945–1947*. (Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót készítette: Gyarmati György) Budapest, Európa–História. Az ő szerkesztésében jelent meg a békekonferenciával kapcsolatos rövid tanulmányt és az amerikai diplomáciai források válogatását közreadó kötet. KERTÉSZ, Stephen Denis (1991): *The Last European Peace Conference. Paris 1946. The Conflict of Values*. Charlottesville, University Press of America – University of Virginia. Az 1999-ben készült a Hunyady M. Kiadónál megjelent második kiadás digitális változata: <http://hungarianhistory.com/lib/lasteu/lasteu.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. január 3.). Csehszlovák részről pedig KRNO, Dalibor, M. (1947): *Jednali jsme o mir s Maďarskem*. Praha, Orbis. A prágai cseh nyelvű első kiadás után szlovákul is megjelent. Uő.: *Pariž 1946*. Košice, Povereníctvo informácií. Káfer István fordításában magyarul is megjelent. KRNO, M. Dalibor (1992): *A békéről tárgyaltunk Magyarországgal*. Budapest, [k.n.].

³ A monografikus feldolgozások közül lásd: BALOGH Sándor (1982): *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947. A fegyverszünetről a békeszerződésig*. Budapest, Kossuth. FÜLÖP Mihály (1994): *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés 1947*. Budapest, Héttorony; ROMSICS (2006): *i. m.*

⁴ DEJMEK, Jindřich (2008): *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrta. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Praha, Univerzita Karlova v Praze, Karolinum; MICHÁLEK, Slavomír et al. (2005): *Juraj Slávik Neresnický. Od politiky cez diplomaciu po exil 1890–1969*. Bratislava, Prodama; DRUG, Štefan ed. (1993): *Vladimír Clementis – život a dílo v dokumentech*. Bratislava; ČIERNY, Ján (1999): *Vlado Clementis – diplomat*. Bratislava, Literárne informačné centrum; HOLÁSEK, Peter – BAŇACKÁ, Mira eds. (2003): *Vladimír Clementis. 1902–1952*. Bratislava, Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky.

⁵ ŠUTAJ, Štefan (2014): *Parižska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom*. Prešov, Universum. A kötettről készült magyar recenziót közöl SZEGHY-GAYER Veronika (2016): Még egyszer a párizsi békeszerződésről, *Regio*, 2016/1. 303–307.

többsége szintén az elmúlt két-három évtizedben készült.⁶ Ugyanakkor a két ország diplomáciai forrásai ma még csak kisebb részben publikusak. A békekonferenciáról magyar vonatkozásban Vida István magyar–szovjet, illetve Fülöp Mihály és Vincze Gábor magyar–román kapcsolattörténeti kiadványaiban találhatóak fontos források.⁷ A békekonferenciára vonatkozó legfontosabb francia, amerikai és brit forráskiadványok egy része már az interneten is elérhető.⁸

Bármily meglepőnek tűnik, a döntő kérdésekben a magyar, cseh, szlovák munkák többé-kevésbé hasonló következtetésekre jutottak. Így például hasonlóan látják annak döntő jelentőségét, hogy a csehszlovák transzfer-követelés békeszerződésbe való iktatásával alighanem befejezett tényvé vált volna a homogén csehszlovák nemzetállam megteremtése, hiszen a németek után az ország másik nem szláv kisebbségével szemben foganasított etnikai homogenizáció is ily módon nemzetközi jogi garanciát kapott volna. Šutaj és a magyar szerzők arról szintén közel egyformán vélekednek, hogy a Szovjetunió és a nyugati nagyhatalmak ellentétesen ítélték meg a két ország helyét, belső fejlődését a gyorsan változó háború utáni Kelet-Közép-Európában. Egymással szembenálló érdekeikből adódóan ellentétesen ítélték meg az egyoldalú csehszlovák transzfer-követelés jogosultságát. A szovjetek kezdettől fogva támogatták, az amerikaiak pedig – az eredetileg általuk is mérlegelt határkorrekciók helyett – nem kívánták a magyar kisebbség németekéhez hasonló felszámolását. Mindez azt jelzi, hogy az 1989 után megjelent szakmai monográfiák, forráskiadványok szerzői mindhárom országban elsősorban a bel- és külpolitikai tények, illetve a nagyhatalmi döntések okainak, összefüggéseinek rögzítését tartották fontosnak. Természetesen változatlanul jelentős különbségek vannak a nemzeti történetírások között például annak megítélésében, hogy milyen szerepet játszottak Magyarország revíziós külpolitikájának irányítói és a magyar kisebbség politikai vezetői az első Csehszlovák Köztársaság felbomlásában, s ennél fogva azt is másként látják, hogy a magyar békepolitika határkorrekciós elképzelései milyen mértékben játszhattak volna közre a térség nemzetközi és kisebbségpolitikai viszonyainak a konszolidálásában.⁹

Ugyanakkor nincs vita abban, hogy a csehszlovák követelések közül a transzfer tervét kezdettől fogva elvetette az Egyesült Államok, s hozzá csatlakozva a brit, ausztrál

⁶ A szlovákiai magyar kisebbség jogfosztottságának, kényszermigrációjának és kényszerasszimilációjának történetére a legátfogóbb feldolgozásokat Štefan Šutaj, illetve Vadkerty Katalin adta közre. Šutaj szlovák nyelvű monográfiákban, tanulmánykötetben dolgozta fel a csehországi deportálások, a reszlovakizáció, illetve a lakosságcsere kérdését. Ezekből ad jó összefoglalást magyarul megjelent munkája. ŠUTAJ, Štefan (2008): *Magyarok Csehszlovákiában 1945–1948 között*. Budapest, Lucidus; VADKERTY Katalin (2007): *A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945–1948. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéből*, Pozsony, Kalligram,

⁷ VIDA István szerk. (2005): *Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez. 1944. október – 1948. június*. Budapest, Gondolat; FÜLÖP Mihály – VINCZE Gábor szerk. (1998): *Revízió vagy autonómia. Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947)*. Budapest, Teleki László Alapítvány.

⁸ Lásd pl. az ENSZ levéltárának 1946-os gyűjteményét: https://archives.un.org/sites/archives.un.org/files/files/Finding%20Aids/2015_Finding_Aids/AG-033.pdf. (A letöltés dátuma: 2018. január 3.) Vagy az amerikai külügyminisztérium forráspublikációi közül például: *Foreign Relations of the United States, 1946, (FRUS) Eastern Europe, The Soviet Union, Volume VI. Concern of the United States over the dispute between Hungary and Czechoslovakia regarding the exchange of populations and revision of frontiers*. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v06/ch6>. (A letöltés dátuma: 2018. január 3.)

⁹ Így pl. Magyarország 1938–1945. közötti háborús szerepének megítélésében jelentős véleménykülönbségek maradtak. Vö. ŠUTAJ (2014): *i. m.* 172–173.; ROMSICS (2006): *i. m.* 271.

és új-zélandi álláspont eleve valamilyen átmeneti, közvetítő megoldás irányába mutatott, illetve hogy ezt a helyzetet a Jan Masaryk vezette csehszlovák békedelegáció tudomásul vette. A pozsonyi hídfő és a kitelepítést területi kompenzációval kombináló magyar ellenjavaslatok megítélésében is közel azonosak a vélemények. Sem a csehszlovák követelésnek, sem pedig a nyugati hatalmak közül az amerikaiak és a britek hallgatolagos támogatását élvező magyar megegyezési kísérletnek Párizsban nem volt teljes körű támogatása. Emiatt sem az egyik, sem a másik elképzelés nem kapott többségi támogatást a békekonferencián, és az Egyesült Államok egyoldalú kitelepítést megvívó álláspontja után Desmond Patrick Costello, új-zélandi diplomata kompromisszumos javaslatát fogadta el a magyar területi és politikai bizottság, s ez a szöveg került be a magyar békeszerződés II. részének 5. cikkelyébe.¹⁰

Prágai, pozsonyi előkészületek és célok

Milyen előzmények, milyen bel- és külpolitikai események, tényezők és célok indokolták a Fierlinger-kormány, majd az első Gottwald-kormány Magyarországgal szembeni követeléseit? S mi magyarázza a Jan Masaryk külügyminiszter és a kommunista párti, szlovák nemzetiségű külügyi államtitkár, Vladimír Clementis által vezetett csehszlovák békedelegáció részéről a legyőzött ellenséges országnak mintegy kijáró megvető és kíméletlen magatartását?

A Magyarországgal szembeni csehszlovák célok előzményei között a legfontosabb mozzanatnak a homogén szláv nemzetállam doktrínájának kidolgozása tekinthető. A háború után ennek foganatosítása történt, részben erőszakos eszközökkel, részben a köztársasági elnöki dekrétumokkal, illetve a szlovák nemzeti tanács rendeletei nyomán. Ki kell emelnünk a Beneš londoni emigráns kormánya által kidolgozott elképzeléseket és az ott megalapozott háború utáni békecélok négy pontját, amelyek az 1945–1948 közötti átmeneti, koalíciós időszakban a csehszlovák külpolitikai doktrína alapját jelentették.

A négy alapelvből álló stratégiai elképzelés Beneš háború utáni közép-európai vízióját tükrözte.¹¹ Kiindulási pontja az volt, hogy az 1938. október 6-ig tartó első Csehszlovák Köztársaságot kell helyreállítani, mégpedig területileg és státuszában egyaránt. Ezzel Beneš egyértelműen elutasította az autonóm Szlovákiát és Kárpátalját elismerő, az aszimmetrikus autonómiamodell alapján átalakított Második Köztársaságot, mint a multietnikus Csehszlovákia nemzetiségi realitásainak megfelelő rendezést. Mindent elkövetett annak érdekében, hogy a müncheni szerződéssel, illetve az első bécsi döntéssel Németországnak és Magyarországnak ítélt területeket – az általa kapitulánsnak tartott nyugati magatartás elhibázottságát hangsúlyozva – az 1945 áprilisában létrejött Harmadik Köztársaság részére hiánytalanul visszaszerezze, és a világháború előtti csehszlovák államterületet helyreállítsa. Ehhez kapcsolódott az a másik beneši alapelv, amely a békekonferencia előtt és alatt a csehszlovák

¹⁰ ŠUTAJ (2014): *i. m.* 236–238.; FÜLÖP (1994): *i. m.* 182–185. Az új-zélandi diplomata, D. P. Costello kalandos és ellentmondásos pályafutásáról lásd: DUNLEY, Richard (2017): Paddy Costello: Soviet spy or political intellectual? *Blog of The National Archive*. 2017. április 11. <http://blog.nationalarchives.gov.uk/blog/paddy-costello-soviet-spy-political-intellectual/#comments>. (A letöltés dátuma: 2018. január 3.)

¹¹ DEJMEK (2008): *i. m.* 603–606. A csehszlovák béke-előkészületekről a legrészletesebben lásd: ŠUTAJ (2014): *i. m.* 119–130.

külpolitika törekvéseit is meghatározta. A konferencia Csehszlovákia szempontjából legfontosabb elvi döntését ugyanis abban jelölték meg, hogy a két 1938. évi nemzetközi egyezményt mint meg nem történtet, és mint „a fasiszta nagyhatalmak és szövetségeseik agresszióját” nullifikálja. Az 1945. január 20-i magyar fegyverszüneti egyezmény ehhez nagyon fontos, bár nem mindenben a csehszlovák kívánságokat tükröző előzményt jelentett. Ezt természetesen Masarykék igyekeztek minél hatékonyabban kihasználni.

Az szintén része volt a beneši stratégiának, hogy az 1938–1939 során birodalmi német, illetve magyar állampolgárságot kapott két egykori kisebbséget – mint a köztársaság területén tartózkodó csehszlovák állampolgárságukat elvesztett – külföldi állampolgárokká nyilvánítsa. Ez történt meg a potsdami döntés másnapján kihirdetett 33. számú elnöki dekretummal. Ennek alapján a prágai kormány felhatalmazva érezte magát arra, hogy az újra létrejött állam területéről a nagyhatalmak egyetértésével, illetve a magyar kisebbség esetében a párizsi békekonferencia döntése alapján a két szomszédos államba egyoldalúan kitelepítse.¹²

A beneši külpolitikai tervezésben igen fontos helyet foglalt el az a – részben helyesnek bizonyult – felismerés, amely szerint a kelet-közép-európai térségben a Szovjetunióval a háború záró szakaszában és a világháború után kialakuló új helyzetben mint meghatározó nagyhatalmi tényezővel kell számolni. Beneš az elsők közt ismerte fel, hogy Moszkva akarata, vagy legalábbis hozzájárulása nélkül a térségben semmilyen nagyobb jelentőségű döntés nem vihető át. Sztálin támogatását ezért nemcsak az 1943. decemberi szovjet–csehszlovák barátsági és szövetségi szerződés aláírásával próbálta biztosítani. A szovjet katonai, diplomáciai támogatást Kárpátalja 1945. júniusi átengedésével is megpróbálta garantálni, s ezzel elkötelezni Moszkvát a két világháború közötti köztársaság minél teljesebb területi helyreállítása, a német, illetve magyar kisebbség felszámolását célzó homogenizációs program mellett.

Beneš és részben Masaryk külügyminiszter, de különösen Vladimír Clementis szlovák kommunista külügyminiszteri államtitkár bízott a Szovjetunió és a szláv blokk többi, békekonferencián szavazati joggal részt vevő tagállamának támogatásában. És Belorusszia, Ukrajna, Jugoszlávia, Lengyelország valóban egyértelmű támogatásban részesítette a csehszlovák delegációt a Potsdam után megoldatlanul maradt, a magyar kisebbség felszámolására irányuló törekvésében.

S végül Beneš negyedik fontos, de végső soron illúzióknak bizonyult felismerése vagy inkább – sokak által osztott – feltételezése az volt, hogy a békekonferenciák előtt kialakított bel- és külpolitikai erőviszonyokkal Csehszlovákia kelet és nyugat közötti közvetítő vagy hídszerepe az ország érdekeinek megfelelő pályára állíthatja a harmadik köztársaságot. Ez a beneši alapelv – amely különösen Masaryk külügyminiszter számára alapvető, doktrína értékű eleme lett volna a háború utáni prágai külpolitikai tervezésnek, s a párizsi békedelegáció megnyilatkozásaiban is folyamatosan hangoztatták – igen gyorsan több okból is háttérbe szorult.

Ilyen oknak számított például az 1946. évi csehországi választásokon győztes kommunista párt térhódítása, vagy Beneš elnök befolyásának jól érezhető, folyamatos

¹² A magyar kérdés végleges megoldásához fűzött potsdami csehszlovák reményekről és a csehszlovákiai magyarok németekéhez hasonló, egyoldalú kitelepítésének elmaradt nagyhatalmi jóváhagyásának következményeiről lásd: CHURAN, Milan (2001): *Postupim a Československo. Mýtus a skutečnost*. Prága, Libri. 109–110.; KAPLAN, Karel (1993): *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Pozsony, Kalligram. 113–114.

meggyengülése. Komolyan közrejátszott az amerikai gazdasági érdekek egyre látványosabb prágai elutasítása, a csehszlovák–szovjet gazdasági, politikai együttműködés elmélyülése (egyebek között az 1945 novemberében aláírt titkos, de amerikai részről nagyon is számon tartott szovjet–csehszlovák uránszerződés, amely a fokozódó jelentőségű jáchymovi uránbánya teljes kapacitását a szovjetek számára biztosította. Hasonlóképpen a szudétánémet kérdés radikális megoldása is elsősorban a szovjeteknek kedvezett, amely – Európa közepén, a vasfüggöny „üzembe helyezését” követően – a német–csehszlovák határ mentén kialakult különleges, katonailag ellenőrzött övezet formájában jelentkezett. Ugyancsak közrejátszott a végkimenetelben a csehszlovák–magyar bilaterális konfliktus, Kárpátalja 1945. júniusi átengedése a Szovjetuniónak, illetve a budapesti és prágai amerikai nagykövetek – Arthur Schoenfeld és Lawrence A. Steinhardt – által képviselt ellentétes megoldások washingtoni értékelése.¹³

Elmondhatjuk, hogy a csehszlovákiai magyarok kitelepítésének Potsdamban elmaradt engedélyezése miatt a csehszlovák diplomácia minden követ megmozgatott, hogy a lakosságcsere-egyezmény, a csehországi belső munkaszolgálat és a reszlovakizáció ellenére fennmaradó 200 ezer szlovákiai magyartól egyoldalúan – ám lehetőleg nemzetközi legitimálás mellett – a magyar békeszerződésre hagyatkozva megszabadulhasson, és Pozsonynál a jobb-parti Duna hídfőt is kibővíthesse.

A magyar kisebbség teljes felszámolása

Milyen célokat tartalmaztak a csehszlovák béke delegáció által képviselt párizsi követelések? Milyen érvekkel próbálták Masarykék elérni, hogy a csehszlovákiai német kisebbséghez hasonlóan a dél-szlovákiai magyarságot is felszámolhassák mint a homogén szláv nemzetállam megeremtését akadályozó másik nem szláv népcsoportot? A Zdeněk Fierlinger vezette első háború utáni kormány mindent elkövetett annak érdekében, hogy a győztes nagyhatalmak részéről Magyarországgal szembeni követeléseihez megszerezze a teljes támogatást. A csehszlovák szempontból negatív potsdami döntés, illetve a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény végrehajtása során felmerült reális problémák miatt Prága és Pozsony már csak a békekonferencia támogatásában bízott. 1946. április 29-én, a Külügyminiszterek Tanácsának párizsi ülése előtt Masaryk levélben kérte a francia, brit és szovjet külügyminiszter véleményét, Vavro Hajdů diplomatát pedig a békekonferencia előkészítésével megbízott nagykövetségként Párizsba küldte.

A csehszlovák diplomata magánál Molotovnál próbálta kitapogatni, hogyan viszonyul a szovjet politikai vezetés az egyoldalú kitelepítés követelésének a békekonferencián való felvetéséhez. Hajdů megrökönyödésére ekkor még maga Molotov sem tartotta jó ötletnek, s helyette a kétoldalú megegyezést javasolta.¹⁴ Hasonló elutasításra talált Clementis államtitkár egy Visinszkijjal folytatott 1946. tavaszi megbeszélés során, ami jól jelzi, hogy Moszkva tisztában volt azzal, hogy a nyugati hatalmak elutasító magatartását bajosan fogják tudni megváltoztatni a békekonferencián. Közvetlenül a békekonferencia előtt Masarykék

¹³ VIDA István (1985): Az amerikai diplomácia és a csehszlovákiai magyar kisebbség (1945–1947). *Jelenkor*, 28. évf. 12. sz. 1114–1125.; LUKEŠ, Igor (2012): *On the Edge of the Cold War: American Diplomats and Spies in Postwar Prague*. Oxford, Oxford University Press. 142–161.

¹⁴ ŠUTAJ (2014): *i. m.* 65–66.

kérték Molotov, Byrnes amerikai és Bidault francia külügyminiszter támogatását, s tárgyaltak Bevin brit külügyminiszterrel is. A tárgyalások eredményét összegző csehszlovák összefoglaló szerint a szovjet és a francia támogatás erősödött, az amerikaiak viszont egyre határozottabb elutasító álláspontot képviseltek, míg a britek tartózkodóak maradtak a magyar kitelepítés ügyében.¹⁵ Mindez jól mutatja, hogy szemben a magyar diplomáciai offenzívával, ahol a nyugati hatalmak részéről volt tapasztalható nagyobb megértés és támogatási hajlandóság, Csehszlovákia egyre inkább csak a szovjet támogatásra számíthatott.

A békekonferencián képviselendő célokat 1946. április 12-én fogadta el a prágai kormány, s ezt az anyagot juttatták el június 11-én a győztes hatalmak kormányainak és a békekonferencia titkárságának. Ez a dokumentum – amelyet fokozatosan mind a 21 meghívott ország, majd a vesztes államok is megkaptak – 12 pontban foglalta össze a csehszlovák békecélokat. A politikai célok közt a trianoni határok helyreállítása, az első bécsi döntés semmissé nyilvánítása, a magyarországi revizionista politika betiltása és a 200 ezer magyar egyoldalú áttelepítése szerepelt. Emellett a pozsonyi hídfő kibővítését követelték 14 671 hektárnyi területen öt községgel: Oroszvárral, Dunacsúnnal, Horvátjárfaival, Bezenyével és Rajkával, illetve az ott élő 7 523 lakossal. Háborús jóvátételként 30 millió dollár megfizetését, illetve ennek elmaradása esetén a magyarországi nyersanyagforrásoknak a hiányzó összegben való csehszlovák felhasználását igényelték.

A fegyverszüneti egyezménynek és a trianoni szerződés területi, katonai rendelkezéseinek betartását, végrehajtását is fontosnak tartották volna a magyar békeszerződésben ismételten rögzíteni. Pénzügyi követelésként a Csehszlovákia területén található minden magyar állami vagyon kisajátítását, illetve a magyar állami tartozások folyamatos értéken tartását, valorizálását szorgalmazták. A dunai folyami közlekedésben és az Adriai- és Égei-tenger felé irányuló, illetve az Ipolyság–Balassagyarmat közti vasúti közlekedésben a teljesen szabad csehszlovák szállítási lehetőségeket, s végezetül további kiegészítő javaslatok benyújtásának a lehetőségét követelték. A felsorolásból is jól látszik – és ezt a békekonferencia plenáris, illetve bizottsági ülésein is folyamatosan hangoztatták a delegáció vezetői –, hogy Magyarországgal mint a legvégsőkig Németországgal tartó vesztes állammal szemben jogosnak vélték a büntető jellegű követelések foganatosítását is.

Mindehhez látni kell azt is, hogy mind a magyar kisebbség felszámolására vonatkozóan, mind pedig a területi igények különböző tervezeteiben már a londoni csehszlovák kormányban, majd a Beneš-dekrétumok érvrendszerében, különösen pedig a szlovák kormányzati és jogalkotói szervek képviselői körében a Párizsban előterjesztetteknel jóval radikálisabb követelések is megfogalmazódtak. Így például a magyar kisebbség katonai eszközökkel való elűzése, a Dunán és az Ipolyon építendő pontonhidakon vagy az Ipoly menti határszakasz Mátra–Bükk vonalára való kibővítésére vonatkozó 1919-es tervek megvalósítása, illetve az úgynevezett második demarkációs vonal ötletének felmelegítése stb.¹⁶

¹⁵ Uo. 78–80.

¹⁶ Ezeket a határelképzeléseket az 1945 decemberében a csehszlovák béke-előkészületek jegyében Pozsonyban Honismereti Bizottság fedőnévvel létrehozott szervezet összegezte. ŠUTAJ (2014): *i. m.* 97.

A csehszlovák módosító javaslatok

A magyar békeszerződés legfontosabb kérdései közül a békekonferencián a bécsi döntések érvénytelenítése mellett az erdélyi határszakasz esetleges korrekciójával, a jóvátétel nagyságának megállapításával, valamint két speciális csehszlovák módosító javaslattal, nevezetesen a pozsonyi hídfő öt községére, valamint 200 ezer csehszlovákiai magyarnak a lakosságcsere-egyezmény keretén felüli, egyoldalú magyarországi áttelepítésére vonatkozó igénybejelentéssel foglalkoztak a legbehatóbban.

A csehszlovák békedelegáció összesen 15 módosító javaslatot nyújtott be a magyar békeszerződéshez. Ezek közül az 1. számú módosító indítvány a magyar békeszerződés preambulumban hangsúlyozni kívánta volna Magyarország aktív szerepvállalását a szomszédos államokkal szembeni revíziós politikája révén. Módosító javaslatát a delegáció a jugoszlávokkal összhangban visszavonta.¹⁷ A 2. számú módosító javaslat az első bécsi döntés semmissé tételét, meg nem történtté nyilvánítását kimondó cikkely kiegészítését követelte az alábbi kitételrel: „Valamennyi abból eredő következménnyel.”¹⁸ A 3. csehszlovák amendment a pozsonyi hídfő 5 magyarországi településsel – Oroszvár, Dunacsún, Horvátjárfalu, Rajka és Bezenye községekkel – való kibővítését javasolta. A kérdést szintén külön albizottság vizsgálta és Rajka, Bezenye kivételével elfogadta a hídfő 62 négyzetkilométerrel való megnagyobbítását.¹⁹ Az új határ Rajka község külterületén érte el a Duna jobbpartján a hajózási fővonalat, ami földrajzi értelemben lehetővé tette a Pozsony alatti dunai vízlépcső megépítését, és a folyó vízének Szlovákia területére való átirányítását.²⁰ Külön csehszlovák módosító indítványok készültek a magyar revizionista politika elítéléséről, a lakosságcsere és a reszlovakizáció után Csehszlovákiban maradó 200 ezer magyar egyoldalú kitelepítéséről. Ezeket alább részletesen is vizsgáljuk. A 6. számú csehszlovák módosítási javaslatot a világháború kezdő napjának meghatározásáról visszavonták, éppen úgy, mint a katonai bizottságban beterjesztett 7–8. számú indítványokat, illetve a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságban való csehszlovák részvétel szabályozásáról szóló 15. számú javaslatot.²¹ A 9–14. számú csehszlovák beadványok a magyar békeszerződés gazdasági vonatkozásaiban próbáltak további csehszlovák engedményeket biztosítani.²² Ezenkívül Csehszlovákia

¹⁷ Az 1. számú csehszlovák amendment fő állítása: „Csehszlovákia nem érthet egyet a magyar békeszerződés-javaslat preambulumaival, mivel nem történik benne említés Magyarország közös felelősségéről a világháború előkészítésében és Csehszlovákia feldarabolásában. Úgyszintén nem állapítják meg benne, hogy Magyarország nem nyomás alatt folytatta háború előtti politikáját, hanem szabadon kezdeményezte a szerződések megkötését Olaszországgal és Németországgal és hogy önkéntesen csatlakozott a tengelyhatalmakhoz, és csak a katonai helyzet nyomása kényszerítette a Németországgal való szövetségének felmondására.” KRNO (1992): *i. m.* 29.

¹⁸ A magyar politikai-területi bizottság ausztrál, kanadai, új-zélandi, csehszlovák és ukrainai tagokból álló albizottságának munkájáról lásd: *uo.* 33–45. A csehszlovák módosítást Vavro Hajdú 1946. szeptember 4-én egyebek közt azzal indokolta, hogy az 1938-ban Magyarországnak ítélt területen semmilyen érdemi fejlesztést nem hajtottak végre, hanem „a területet gazdaságilag kihasználták, adókat vetettek ki ezen a területen, és e vidékek magas gazdasági színvonalának és gazdagságának köszönhetően tartós hasznuk volt belőle”. *Uo.* 35.

¹⁹ A hídfő kérdését 1946. szeptember 9–27. között a magyar politikai és terület bizottság külön albizottság vizsgálta. *Uo.*

²⁰ *Uo.* 45–53. A hídfő kibővítésének és a vízlépcső 1992. évi egyoldalú szlovák üzembe helyezésének összefüggéseiről l. VARGHA János: Vizerő és politika. <http://danube.org/node/63>. (A letöltés dátuma: 2018. január 3.)

²¹ KRNO (1992): *i. m.* 28.

²² FÜLÖP (1994): *i. m.* 190–192.

igen aktívan csatlakozott Jugoszláviának ahhoz a módosító indítványához, amely a Jugoszlávia, illetve Szlovákia területéhez kötődő kulturális örökség kiszolgáltatását követelte.²³

Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter a békekonferencia plenáris nyitóülésén, 1946. augusztus 2-án elmondott beszédében abból indult ki, hogy a müncheni döntés tapasztalatai alapján országa a német és a magyar kisebbség két világháború közötti, s különösen 1938. évi magatartása miatt nem szeretné a kisebbségvédelmi rendszer megújítását. „Ami Csehországgal történt annak következtében, hogy nyugati szomszédja és német kisebbsége vadállati módon megtámadta, azt nagyon jól tudjuk. Ami Szlovákiával történt déli szomszédja, Magyarország túlbuzgó és ízig-vérig csatlós viselkedése következtében, az meggyőzően bizonyított történelmi tény. Nekünk Csehszlovákiában, delegátus uraim, sokkal több jutott az intrikáló kisebbségekből, mint rendes osztályrésünk.”²⁴ Jellemző, hogy Masaryk egy szóval sem említette a Hlinka-féle Szlovák Néppárt szeparatista politikáját, sem a Tiso-féle szlovák bábállam csatlós jellegét, vagy például a területén kirobbant szlovák felkelés leverésében játszott szerepét. Ezek a kérdések a szlovák akadémiai történetírásban is csak a legutóbbi időben kerültek előtérbe.²⁵

A csehszlovák transzferindítványról a békekonferencia magyar politikai-területi bizottságában 1946. szeptember 16-tól október 3-áig tartott a vita. Clementis csehszlovák külügyminiszter-helyettes sok tekintetben Masaryknál is radikálisabb hangot ütött meg a magyar kisebbség sorsát illetően. 1946. szeptember 16-án nyilatkozta, hogy az adott helyzetben „nincs remény a csehszlovák–magyar barátságra vagy a Duna menti békére, ha a szlovákiai magyarok áttelepítését meg nem oldják.” „Higgyenek nekünk – folytatta Masaryk –, amikor azt mondjuk, hogy nemcsak Csehszlovákia, hanem a magyar kisebbség és maga Magyarország, de ugyanígy Közép-Európa békéje érdekét szolgálja, hogy e kisebbség problémáját egyszer s mindenkorra az általunk javasolt módon megoldjuk.”²⁶

A csehszlovák követeléseket – a Szovjetunióval az élen – természetesen az összes szláv állam: a lengyel, a jugoszláv és az ukrán delegáció is támogatta. A legszélsőségesebb demagógia eszközeihez alighanem mégis Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes nyúlt, amikor szeptember 20-ai felszólalásában a szovjet belső telepítések, a lengyel–ukrán lakosságcsere tapasztalatait pozitív példaként idézte meg és jelezte, hogy a Szovjetunió boldogan befogadja valamennyi külföldön élő egykori állampolgárát. „Szükségünk van ezekre az emberekre, mert a mieink, nemzetünk részei, nemzetünk egészének alkotóelemei. A magyar kormánynak nyilvánvalóan más a nézete. Felajánlják neki kétszázezer ember visszatérését, de a magyar kormány válasza: nem akarjuk őket, nincs szükségünk rájuk, terhesek lesznek számunkra. Ez ugyanaz, mintha egy sokgyermekes családanya a szomszédokba tuszkolná gyermekeit.”²⁷ Visinszkij szerint a csehszlovák álláspont helyes, és a szovjet kormány támogatja azt a megoldást, hogy „az adott ország szabaduljon meg a magát egy másik ország

²³ ŠUTAJ (2014): i. m. 97., i. m. 246–255.

²⁴ KRNO (1992): i. m. 21.

²⁵ ZEMKO, Milan (2010): Nový režim pred novým štátom. Odraz zániku demokratického režimu na Slovensku na jeseň 1938 v súdobej tlači. In: BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Morslav – SCHWARZ, Michal et. al.: *Rozbitie či rozpad. Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava, Veda. 73–91. ZELENÁKOVÁ, Želmíra (1997): Jan Masaryk a mierová zmluva s Maďarskom. In: *Jan Masaryk diplomat, státnik, humanista*. Praha, Nadace Jana Masaryka – Středisko mezinárodníh studií FMV VŠE. 161–173.

²⁶ KRNO (1992): i. m. 59.

²⁷ Uo. 72.

nemzetéhez tartozónak valló lakosaitól, és hogy azok rendezkedjenek be odahaza, a házájukban”.²⁸

Ez a fajta magatartás az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és több más nyugati ország számára teljességgel elfogadhatatlan volt. Bedell Smith tábornok, amerikai fődelegátus már szeptember 9-én igen kritikusan értékelte Masaryk felszólalását és a transzferjavaslatot. Jelezte, hogy az amerikai delegáció meg fogja vétózni az egyoldalú transzfer javaslatát, és csakis kölcsönös megállapodás alapján tudja elképzelni a szlovákiai magyarság kérdésének rendezését: „Számunkra a transzfer koncepciója több mint kellemetlen, elfogadhatatlan: nem adhatjuk beleegyezésünket egy olyan teóriához, amely igen nagyszámú népesség kényszer-áttelepítésére törekszik Csehszlovákiából Magyarországra, amit mind a magyar kormány kívánsága, mind a magyar nép akarata ellenére akarnának végrehajtani.”²⁹

Az amerikai küldöttség a pozsonyi hídfőről folyó vita kapcsán azt is hangsúlyozta, hogy feltétlenül a két ország közti viszony egészére kiterjedő, átfogó megállapodás részeként kell a határmódosítást és a kitelepítés ügyét is kezelni, mert „az államhatárok megváltoztatása és a lakosság áttelepítése szorosan összefügg, mivel közvetlen hatással van az illető állam életlehetőségeire és boldogulására”.³⁰

Ez utóbbi kitétel és a békekonferencia háttértárgyalásainak némely dokumentuma azt mutatja, hogy az amerikai delegáció az angolokkal együtt nem adta fel véglegesen a határkiigazítással egybekötött korlátozott és önkéntes népcserre szakértők által javasolt eredeti koncepcióját.³¹ Az egyre nyilvánvalóbb szovjet–csehszlovák összjáték, a csehszlovákiai kommunista párt 1946. évi csehországi választási győzelme és a szovjeteknek a – már a demokratikus látszatra és külsőségekre is alig adó – kelet-európai berendezkedése viszont egyre inkább ingerültté és harciássá tette az amerikai, angol delegációkat. Így vált a magyar békeszerződés, illetve a csehszlovák–magyar vita a szovjet–amerikai feszültségek, a hidegháború előjátékának egyik mellék-hadszínterévé.

Vizsgáljuk meg most közelebbről, hogy a két legfontosabb követelés – a hídfő és a transzfer – esetében milyen alapelveket, érveket próbáltak hadba állítani Masarykék a csehszlovák álláspont elfogadtatása érdekében a magyar politikai és területi bizottság és az albizottság 1946. augusztus 17-étől október 5-éig tartó ülésén. A Gottwald vezette kormány július 2-án közreadott programjában a magyar kérdés vonatkozásában az 1945. április 2-i kassai kormányprogramjánál is élesebben fogalmazott: „A München előtti korszak megmutatatta, hogy hazánkban a német és a magyar kisebbség eszköznek bizonyult a nemzetközi nyugtalanság felkeltésében. A német kisebbség eltávolítása (odsun) ma már csak szervezési és technikai kérdés. A kormány szintén ragaszkodni fog a magyar kisebbség kérdésének teljes megoldásához, mégpedig nemcsak Csehszlovákia, hanem a demokratikus Magyarországgal való jó viszonyunk érdekében is. Nemcsak a múltbeli, hanem a mostani

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. 71.

³⁰ Uo.

³¹ A szövevényes, többszereplős kérdés további feltárára szorul. A nyugati szövetségesek magatartása a csehszlovák–magyar határkijelölés, illetve a transzfer-kérdés határvonatkozásainak kezelésében egyrészt némileg ellentmondásosan alakult. Másrészt a hídfő és a transzfer kérdésének összekapcsolása, a magyar béke-delegáció „népet földdel” elvének megjelenése, valamint a korlátozott határmódosítás és kitelepítés Masaryk által korábban szintén elképzelhetőnek tartott kombinációja egyszerre volt jelen a háttértárgyalásokban. FÜLÖP (1994): *i. m.* 176–186.

tapasztalatok is azt mutatják, hogy a magyar kisebbség jelenléte országunkban fenntartja a revizionizmust és akadályozza Közép-Európa nyugodt fejlődését.”³²

A békekonferenciára való felkészülés jegyében a csehszlovák diplomácia szintén több szinten és helyszínen próbálta megmagyarázni a magyar kisebbség kitelepítésével kapcsolatos álláspontját, s igyekezett annak a nagyhatalmak előzetes támogatását megnyerni. Így például Vavro Hajdú csehszlovák kormány megbízott és Jindřich Nosek párizsi csehszlovák nagykövet V. M. Molotovnál már 1946. április 30-án bejelentette, hogy a lakosságcsere és reszlovakizáció után fennmaradt magyar kisebbség egyoldalú kitelepítésének lehetőségét a párizsi békekonferencia elé kívánja vinni.³³ Clementis külügyi államtitkárnak maga Visinszkij is azt jelezte 1946. július 1-jei moszkvai tárgyalásukon, hogy a szovjet kormány „helyesebbnek tartaná, ha a magyarokkal egyeztetett megoldást találnának”.³⁴

Ennek szellemében Jan Masaryk a békekonferencia plenáris ülésén tartott 1946. augusztus 2-i felszólalásában „Magyarországnak a Szlovákiával szembeni túlbuzgó és izigvérig csatlós viselkedését” bírálta. Gyöngyösi János augusztus 14-én a csehszlovák kisebbségpolitikát bíráló plenáris beszédére reagálva, másnap, augusztus 15-én Masaryk azt jelezte, hogy a magyar külügyminiszter felszólása után Csehszlovákia feltétlenül követelni fogja a magyar békeszerződésben a magyar kisebbség kitelepítésének lehetőségét.³⁵

A magyar békeszerződés-tervezethez a csehszlovák delegáció összesen 15 kiegészítő javaslatot nyújtott be, s ezeket rendszerint vagy Masaryk vagy Clementis, a pozsonyi hídfő esetében pedig Juraj Slávik indokolta a magyar politikai és területi bizottságban.³⁶ Ezek között – a békeszerződés preambulumaéhoz fűzendő elvi jellegű kiegészítésként – követelték annak megállapítását, hogy Magyarország szerepet játszott a második világháborúhoz

³² A Gottwald-kormány 1946. július 7-én a prágai parlamentben elfogadott programjából. www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-1/ppv-1946-1948-gottwald1.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 03.)

³³ Hajdú beszámolt arról, hogy sem a brit, sem az amerikai külügyminisztérium nem pártolta a prágai kormány 1946. április 10-én a győztes nagyhatalmakhoz küldött körlevelének a magyar kisebbség egyoldalú kitelepítésére vonatkozó csehszlovák követelését. Londonban és Washingtonban kétségüket fejezték ki abban a tekintetben, hogy vajon ezt a követelést „bele kell-e foglalni a magyar békeszerződés tervezetébe”. Nosek pedig arról tájékoztatta Molotovot, hogy Georges Bidault francia külügyminiszter ugyan nem ellenezte a transzfert, de jelezte, Franciaország ebben a kérdésben nem tud segítséget nyújtani Csehszlovákiának. VIDA (2005): *i. m.* 211. A kötet Molotov naplójának részletét VOLOKITINA et al. (1997): *i. m.* 428–434. alapján közli.

³⁴ Uo. 218.

³⁵ Masaryk azt is kifejtette, hogy a lakosság áttelepítése nem csehszlovák ötlet. „Jól bevált a török–görög háború után. Húsz év alatt Csehszlovákia mindent megtett, amit megtehetett, hogy meggyőze mind a világot, mind önmagát, hogy az áttelepítés gondolata idegen volt a demokrácia fogalom számára. Hosszú éveken át volt német tagja kormányunknak, és a magyar polgárainknak nem azt adtuk csupán, amit Gyöngyösi úr „les droits de l’homme»-nak nevezett, hanem sokkal, de sokkal többet! És mi volt az eredmény?” Masaryk szerint „a csehszlovákiai német és a magyar kisebbség magatartása erősen hasonlított egymásra”. Ezért Masaryk szerint jogos döntés, hogy a magyaroknak „nem adták vissza a magyarok valamennyi jogát és kiváltságát, amellyel oly sokáig visszaéltek”. KRNO (1992): *i. m.* 24–26. Lásd erről PÁLINKÁS Barnabás (2013): „Állami szempontból megbízhatatlanok.” Korábbi lakosságcsere hatása a II. világháború utáni magyar–csehszlovák rendezésre. *Kommentár*, 2013/1. 43–54.

³⁶ Slávik szerepéről lásd: MICHÁLEK, Slavomír (2006): Československá mierová delegácia na parížskej mierovej konferencii roku 1946 so zameraním na podiel Juraja Slávika. In PEŠEK, Ján a kol.: *Kapitolami najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského DrSc.* Bratislava, Historický ústav SAV. 57–74.

vezető eseményekben és a Csehszlovák Köztársaság felosztásában.³⁷ Hasonlóképpen az 1. cikkely 4. pontjához Masarykék követelték az bécsi döntés nullifikálásának kimondását.³⁸ Ugyancsak az első cikkely kiegészítéseként terjesztették elő a pozsonyi hídfő létrehozására irányuló követelésüket.³⁹

A negyedik cikkely 1. és 3. paragrafusára vonatkozó csehszlovák kiegészítő javaslatok közül az első a magyarországi revizionista tevékenység teljes felszámolását, a másik – a leg súlyosabb – követelés pedig 200 ezer szlovákiai magyar egyoldalú kitelepítésének a lehetőségét követelte.⁴⁰ A magyar politikai és területi bizottságban azután Vladimír Clementis augusztus 24-én még jobban nyomatékosította a csatlós-vádat, és követelte a békeszerződés szövegének preambulumban ennek egyértelművé tételét. Ez a látszólag szimbolikus követelés volt hivatott megalapozni a többi felsorolt csehszlovák követelést. Hasonló célt szolgált a magyar revizionizmus hangsúlyos elítélését követelő csehszlovák beadvány is. Azt mondhatjuk tehát, hogy a csehszlovák békeidegáció álláspontjában és kiegészítő jegyzékeiben a magyar politikai és területi bizottság ülésein igyekezett eleve olyan hangulatot kelteni, amely a két fő követelés, a hídfő és az egyoldalú tanszfer kérdésében a szorgalmazott megoldáshoz megfelelő támogatást biztosított volna. Erre főként azért volt szükség, mert Masarykék a békekonferencia előtti, a magyar diplomáciáéhoz hasonlóan intenzív előtárgyalások során már megbízható információkkal rendelkeztek arról, hogy az egyoldalú kitelepítéshez a békekonferencia 21 részt vevő államának többségétől nem kapják meg a szükséges támogatást.

A pozsonyi hídfő és az egyoldalú kitelepítés ügye

A hídfő kérdését első alkalommal szeptember 6-án tárgyalták. A magyar jegyzék érthetetlennek és elfogadhatatlannak, az Atlanti Chartával ellentétesnek, Pozsony fejlődése

³⁷ Uo. 60–61.

³⁸ Uo.

³⁹ „The Czechoslovak Delegation proposes that after point 4 of Article 1 a further point be inserted to run as follows: »Hungary shall cede to Czechoslovakia the villages of Dunacsun, Horvathjarfalu, Oroszvar, Rajka and Bezenye and their territory to the extent indicated on the map annexed to the present Treaty.« (Annex 1.) *Argument.* Czechoslovakia demands a small rectification of her frontier with Hungary and the cession of five villages and the surrounding land, an area of 14,671 hectares populated, according to the Hungarian census of 1930, by 7,523 inhabitants of whom 25.2 per cent were Croats, 21 per cent Hungarians and 53 per cent Germans. This territory is required for the expansion of the bridgehead of Bratislava, which was the subject of consideration even after the first world war.” *Amendments Proposed by the Delegation of Czechoslovakia Peace Treaty With Hungary.* US State Department, Office of the Historian. Hozzáférés: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v04/ch37> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 05.)

⁴⁰ „Czechoslovakia is authorised to transfer a maximum number of 200,000 inhabitants of Magyar ethnic origin from its territory to that of Hungary and the latter is bound to receive these persons on its territory and to recognise them as its nationals. The conditions for the execution of the present Article shall be fixed by a bilateral agreement between Czechoslovakia and Hungary which these two States will conclude between themselves within six months from the coming into force of the present Treaty. As regards respect for the rights of person and property this agreement will establish conditions corresponding to those laid down for this purpose in the agreement concluded on February 27th, 1946, between Czechoslovakia and Hungary on the exchange of populations.” *The non-conclusion* (Page 728). Uo. Hozzáférés: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v04/ch37> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 05.)

szempontjából pedig feleslegesnek nevezte a területi követelést. A csehszlovák részről reagáló Juraj Slávik azzal kezdte, hogy a város földrajzi fekvése ellenére nem kíván stratégiai érvekre hivatkozni. Csehszlovákiában 1918–1938 között az alapvetően 80 ezer lakosú városból 140 ezres szlovák főváros lett, s fejlődési lehetőségei miatt kérte a csehszlovák állam ligetfalui hídfő kibővítését, amelynek Magyarország szempontjából minimális gazdasági jelentősége van, Pozsony fejlődése szempontjából viszont létkérdés. „Nem szeretnénk és nincs szándékunkban bizonyítani, hogy az általunk igényelt terület bármi más okból tartozna hozzánk, mint tisztán gazdasági érvek alapján.”⁴¹ Ez a meglepően őszinte és egyértelmű területi követelés azután komoly gondot okozott a hídfő és a transzfer kérdésének összekapcsolódásával, a magyar delegáció által kezdetől fogva szorgalmazott „népet földdel” elv ebben a formában való megjelenésével. Nem véletlen, hogy Sebestyén Pál azonnal felhívta erre az ellentmondásra a figyelmet, hogy miközben Csehszlovákia szülőföldjük, lakóterületük nélkül 200 ezer magyart akar áttelepíteni, ugyanakkor újabb magyar területet igényel magának.⁴² Az albizottságban alaposan megtárgyalt hídfő kérdése szűkített megoldásban bekerült a békeszerződésbe, de a területi és a kitelepítési kérdések amerikaiak részéről is felmerült összekapcsolásának lehetősége arra figyelmeztette a csehszlovák kormányt, hogy az egyoldalú transzfer erőltetése könnyen területi áldozatokkal is járhatna egy újabb nagyhatalmi segítséggel sorra kerülő egyeztetés nyomán.

A magyar bizottságban 1946. szeptember 16-án megnyitott transzfer-vita kétségkívül a magyar békeszerződés-tervezet legveszélyesebb módosítási kísérletét jelentette, de végül a magyar békedelegáció – nem remélt – sikerét hozta. A csehszlovák argumentáció Clementis előadásában szabadosan kezelt történeti adatokból indult ki (például a 18. század eleji országban a magyarok arányát 21%-ban állapította meg, ezzel kívánva igazolni az 1918-ig tartó magyarosítás intenzitását). Ezt követően a két világháború közötti magyar kisebbség ötödik hadoszlopként való értelmezésével, a magyar határmódosítási tervekben újraéledt revizionizmus veszélyével indokolta a csehszlovák kisebbségpolitika radikális paradigmaváltását. „Az áttelepítés nem felel meg humanista, évszázados nemzeti hagyomány által kialakított nézeteinknek” – mondta beszéde végén Clementis. „Szomorú tapasztalatok kényszerítettek erre. A jelenlegi állapotban nincs remény a csehszlovák–magyar barátságra vagy Duna-menti békére, ha ezt a kérdést nem oldják meg.” Szegedy Maszák Aladár a csehszlovák homogenizációs politika folytatásaként, befejezéseként értékelt transzfer ügyét nem a két állam közti kapcsolatok megoldásaként, hanem éppen ellenkezőleg: újabb súlyos konfliktusforrásként értékelte. „Csehszlovákia tán megszabadulna 200 000 feleslegesnek vagy tehernek tartott embertől, de ezzel együtt elvesztené kilencmillió magyar jóakarátát és őszinte szándékát, hogy békében éljen szomszédjával.”⁴³ A kiélezett vita nem egészen váratlan fordulattal magyar szempontból szerencsés véget ért. Bedell Smith tábornok, amerikai delegátus felolvasta az Egyesült Államok álláspontját, amelyben Clementis szavaira utalva leszögezte: „Számunkra a transzfer koncepciója több mint kellemetlen, elfogadhatatlan. Nem adhatjuk beleegyezésünket egy olyan elmélethez, amely igen nagyszámú emberi lény kényszer-áttelepítésére törekszik Csehszlovákiából Magyarországra, amit mind a magyar kormány kívánsága, mind a magyar nép akarata ellenére szeretnének végrehajtani.”⁴⁴

⁴¹ KRNO (1992): *i. m.* 47.

⁴² Uo.

⁴³ Uo. 64. Clementis viszontválaszában bántó támadással reagált. Uo. 67-69.

⁴⁴ Uo. 70.

A határozott vétóvá érlelődött amerikai magatartáshoz, és az egyoldalú kitelepítés követelésének megbukásához sok mindenre szükség volt: a csehszlovákiai magyarok helyben maradására, a szlovákiai magyar ellenállás megszervezésére, paradox módon a tömeges reszlovakizációnak mint kisebbik rossznak a választására, no meg a magyarországi közélet és főként a sokszor bírált Gyöngyösi-féle diplomácia állhatatos és folyamatos közbenjárására, kezdeményezésére.⁴⁵

Határok népe

Tanulmányunk második részében vizsgáljuk meg a korabeli magyar kormány és a magyar politikai elit felvidéki magyarsággal kapcsolatos magatartását a csehszlovák delegáció követeléseivel kapcsolatban. Minek is köszönhette a szlovákiai magyar nemzeti közösség 1946 őszétől kezdve azt, hogy végül is szülőföldjén maradhatott és túlélte a feje fölött a prágai csehszlovák és a pozsonyi szlovák vezetés által kimondott halálos ítéletet? Mindenekelőtt abból a sokszor, de talán nem eléggé hangoztatott alapvető tényből kell kiindulnunk, hogy a szlovákiai magyar népcsoport – ellentétben a magyarországi szlovák közösséggel – nem önszántából és nem szülőföldjét elhagyva, hanem a 20. század két világháborúját lezáró békeszerződések következtében jött létre, illetve vált másodszer is kisebbségi közösséggé. A csehszlovákiai magyarság történeti léptékkal mérve rövid idő óta létező kisebbségi csoportot alkotott. Kialakulása és létezése szorosan összefüggött Magyarország északi határainak nemzetközi jogi kijelölésével és rögzítésével.

A csehszlovákiai, illetve a szlovákiai magyar nemzeti kisebbség tehát olyan határmenti kisebbséget alkotott, amelynek településterületét a szlovák–magyar országhatár és nyelvhatár közötti sávban elhelyezkedő három nagy kompakt tömbbel és a Nyitra-vidéki magyar nyelvszigettel azonosíthatjuk. Ez a négy kistérség ma már – jórészt éppen a lakosságcsere és az azt követő belső migrációs-asszimilációs folyamatok következtében – földrajzilag is elkülönül. Ennek a sajátos ország- és nyelvhatár közötti településszerkezetnek megfelelően a Duna-tájon lezajlott valamennyi 20. századi határmódosítás alapvetően meghatározta a szlovákiai magyar közösségnek a létfeltételeit, hovatartozását és közjogi státuszát.⁴⁶

⁴⁵ Az illegálisan működő Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség 1946. Augusztus 3-án Gyöngyösi János külügyminiszterhez intézett memorandumában a szlovák hatóságok kényszerasszimilációs kampányáról a következőket írta: „A reszlovakizáció nem tett komolyabb kárt a magyar tömegekben, mert ezek a nyugdíjasok és az iparendélyes kereskedők, ill. az iparosok jelentkeztek szlováknak, de lélekkben azok is magyarok maradtak. A reszlovakizáció alatt – merjünk őszinték lenni – elvártuk a magyar politikai sakkhúzást, a rádió felhívását, hogy mindenki jelentkezék szlováknak, mert a béketárgyalásokon bebizonyítjuk, hogy a jelentkezés budapesti parancsra történt, a magyarok biztonsága érdekében.” A Szövetség egyik illegális lapjában, az *Észak Szavában* jelent meg ez a reszlovakizációra vonatkozó felhívás. TóTH László szerk. (2014): *Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945–1948/1949. Emlékiratok, naplók, levelek, versek, novellák, egyéb írások*. Pozsony, Kalligram. 356.

⁴⁶ A szlovákiai magyarság településterületének, számának alakulásával foglalkozó fontosabb munkák: KÖVÁGÓ József szerk. (1946): *A szlovákiai magyar nyelvterület városai*. Budapest; GYÖNYÖR József (1989): *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről*. Pozsony, Madách; KOC SIS Károly – KOC SISNÉ HOĐOSI Eszter (1992): *Magyarok a határainkon túl, a Kárpát-medencében*. Tankönyvkiadó. 2., javított kiadás. Budapest, POPÉLY Gyula (1991): *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest, Írók Szakszervezete – Széphalom Könyvműhely – Regio; GYURGYIK László (1995): *Magyar mérleg*. Pozsony, Kalligram.

A teljes jogfosztottsághoz, tömeges vagyoni elkobzásokhoz, a kollektív bűnösség elve alapján kimondott népbírósági ítéletekhez vezető magyarellenes kormányzati politika időszakában több illegális kisebbségi magyar szervezet működött, amelyek igyekeztek kapcsolatot teremteni a magyarországi kormányzati és egyházi vezetőkkel. A Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség Gyöngyösihez intézett, fentebb már említett memorandumában azt követelte, hogy a békekonferencián képviselt magyar álláspontot egészítsék ki a népszavazás követelésével. „A felvidéki magyarság kérése: (A) 650 ezer, az anyaországgal összefüggő területen élő magyarság sorsát annak megkérdezése nélkül elintézni történelmi felelőtlenség, és ezért: 1. a nagyhatalmak szabad népszavazást rendeljenek el a vitás területeken... 2. Szavazati joga mindenki ott legyen, ahol 1938. január 1-jén illetőséggel bírt; 3. A szavazásra jogosultak névjegyzékét amerikai, ill. angol és orosz vegyes bizottság bírálja felül...”⁴⁷

A Népi Szövetség 1946. augusztus 19-én a párizsi békekonferencia elnökének is táviratot küldött. Ebben már nem említik a népszavazást, de követelik a nemzetközi vizsgálóbizottság kiküldését Szlovákiába „annak megállapítására, hogy a szlovákiai magyarság százezreit olyan barbár módszerekkel nyomják el, amelyek a hitlerizmusnak a zsidókkal szemben alkalmazott embertelen módszereire emlékeztetnek”. A Szövetség távirata tiltakozott a kollektív felelősségre vonás ellen és elvetette „az erőszakos és embertelen módszerekkel kikényszerített népcseré elvét”.⁴⁸

A második világháborút lezáró békeszerződések amerikai és angol előkészületeinek eddig közreadott szakértői anyagai, valamint a moszkvai levéltárakból szórványosan előkerülő korabeli szovjet külügyi iratok azt bizonyítják, hogy London, Washington és Moszkva világosan látta a szlovák–magyar viszony további alakulása szempontjából kardinális jelentőségű kisebbségi és határkérdés lényegi összetartozását.⁴⁹

Mielőtt azonban az amerikai és angol magatartás motívumait, okait röviden felvázolnánk, pár szóval érintenünk kell a párizsi békeszerződés szlovákiai magyarságra vonatkozó döntésének előzményeit. Valamennyi győztes nagyhatalom abból indult ki, hogy Csehszlovákia esetében a müncheni szerződést megelőző területi-közjogi állapotok a mérvadóak. Az 1938. szeptember 30-ai müncheni szerződésben a magyar többségű szlovákiai területek hovatarozásának kérdését a két érdekelt fél megállapodásának körébe utalták. Minthogy azonban a vitatott városok (Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár) hovatarozásáról az 1938. októberi komáromi tárgyalásokon a csehszlovák és a magyar küldöttség nem jutott közös nevezőre, a négy nagyhatalom megbízásából Olaszország és Németország külügyminiszterei az első bécsi döntésben rögzítették az úgynevezett belvederi határvonalat. A diplomáciai tárgyalások dokumentumai azt bizonyítják, hogy október 23-án a vitatott városok és közvetlen vonzáskörzeteik kivételével maguk a szlovákok is beleegyeztek a magyar részről követelt területek visszaadásába.

A müncheni szerződés és a bécsi döntés összehasonlításában ezt a tényt – vagyis a magyar területi követelések nagyobbik részének a második Csehszlovák Köztársaság nevében tárgyaló Tiso vezette küldöttség által is elismert jogosultságát – feltétlenül figyelembe kell venni. Enélkül ugyanis nehéz megérteni, miért szerepeltek az amerikai és angol

⁴⁷ CSMNDSZ 1946. augusztus 3-i memoranduma Gyöngyösi János külügyminiszterhez. TóTH (2014): *i. m.* 358.

⁴⁸ Uo. 359.

⁴⁹ ROMSICS (1992): *i. m.* Az amerikai külügyi vezetésnek a csehszlovákiai magyarok kérdésében kialakított álláspontjáról lásd VIDA (1985): *i. m.* 1114–1125.; BÁN (1996): *i. m.*

béke-előkészületek szlovákiai magyarokra vonatkozó belső szakértői vitáiban a határok megváltoztatását lehetséges rendezési alternatívaként megfogalmazó elképzelések. Hangsúlyozzuk, hogy a csehszlovák–német, illetve a csehszlovák–magyar határ eltérő jellege, a müncheni szerződés és a bécsi döntés tartalmi különbségei nagyobb hangsúllyal csak a szakértői szinten játszottak szerepet.⁵⁰

Annál komolyabban esett latba a nyugati kormányoknál a német-, illetve a magyar kérdés kezdettől fogva kimutatható eltérő kezelése. Magyarország – amely fölött a befolyást a híres-nevezetes Sztálin–Churchill-féle jaltai százalékos megállapodás szerint 50-50%-ban a Szovjetunió és a Nyugat lett volna gyakorolni – 1946 folyamán a térség többi országaiban felgyorsult szovjetizálódás hatására jelentős mértékben felértékelődött. A magyar kisebbségek kérdését szintén kezdettől fogva egészen eltérően értékelték az amerikai és az angol diplomaták: tisztában voltak azzal, hogy a bécsi döntések előkészítésében mind a csehszlovákiai, mind pedig az erdélyi magyar kisebbségnek igen csekély szerepe volt.

Az amerikai szakértői testület négy javaslatot dolgozott ki, s ezek közül az 1939. évi határvonalak meghagyását nem ajánlotta, viszont a C-variánsként szereplő tervet tekintette a legkövetkezetesebbnek. Eszerint nem csupán a Csallóközt, hanem a vele érintkező magyar többségű mátyusföldi, Garam menti és gömöri vidékek is Magyarországnál maradtak volna. A szóban forgó területen az 1930-as csehszlovákiai népszámlálások szerint 310 ezer magyar mellett 59 ezer volt a szlovák nemzetiségűek száma. Az amerikai terv azután mindehhez hozzáfűzi: „A nagyjából azonos lélekszámú maradék kisebbséget aztán ki lehetne cserélni, s ezzel eliminálva lenne bármely későbbi irredentizmus etnikai alapja.”⁵¹

Az amerikai béke-előkészületek csehszlovák–magyar határra vonatkozó elképzeléseit egy 1944. szeptember 1-jei titkos feljegyzés a következőképpen summázza: „A Duna menti régió békéje és stabilitása érdekében meg kellene fontolni Magyarország etnikai igényeit a Csallóköz és a Kisalföld térségében. Jóindulattal kellene néznünk ezeknek az igényeknek és Kárpátalja határainak bármiféle rendezését, amit Csehszlovákia és Magyarország szabad és közvetlen tárgyalások útján vagy bármi más békés úton ér el.” Az Egyesült Államok a béke-előkészületek szakaszában támogatott volna minden olyan megoldást, amely a Csehszlovákiával közös magyar határ esetében a megegyezés alapján a trianoni határok revízióját eredményezte volna, mert – amint azt egy másik amerikai külügyi dokumentum bizonyítja – az amerikaiak nem tekintették a München előtti határokat megváltoztathatatlanoknak, mi több, úgy látták, „szükség van bizonyos változásokra a stabil rendezés érdekében”. Az amerikaiak által támogatott megoldási javaslat pedig azt eredményezte volna, hogy a határok kiigazítása révén „Magyarországhoz kerülnének bizonyos, túlnyomó többségben magyar lakta területek”.⁵²

A brit szakértői elemzések és béke-előkészületek a kelet-közép-európai térségben egy vagy több soknemzetiségű föderáció kialakításának feltételeit igyekeztek körülírni.

⁵⁰ A brit külügyminisztérium Kutató- és Sajtószolgálat (Foreign Research and Press Service) 1942-ben készült kelet-európai memorandumában a bécsi döntést így jellemezte: „Az 1938-as bécsi döntés visszatér az etnikai elvhez, kiindulási alapul azonban az 1910-es magyar népszámlálást vette, és Magyarországnak juttatta azokat a területeket, amelyeken (akkor) magyar ajkú többség mutatkozott. [...] Így az 1938-as határ nem jár távol az etnikai méltányosságtól, habár helyszíni vizsgálódás kisebb módosításokat eredményezhet, amelyek inkább a szlovákoknak kedveznének, mintsem Magyarországnak.” BÀN (1996): *i. m.* 73–74.

⁵¹ ROMSICS (1992): *i. m.* 198–199.

⁵² Uo. 243–45.

A lakosságcsereikkel kapcsolatosan széleskörű támogatottságra lelt az a nézet, amelyet a Foreign Research and Press Service 1942-ben elkészített *Kelet-európai konföderációk* című memoranduma így fogalmazott meg: „Amennyiben viszont a kelet-európai államoknak eltökélt szándékuk széles körben alkalmazni az áttelepítést, annál is inkább fontos, hogy a határok megvonása etnikai választóvonalak mentén történjék, így csökkentve minimumra a kisebbségeket és lehetővé téve cseréjüket az egyoldalú kiutasítás helyett.”⁵³ Az említett amerikai és brit szakértői tervek filozófiája – és több részletmegoldása – megegyezik a magyar béke-előkészítő munkálatokban közreműködő Révay István és Vájlók Sándor felfogásával, illetve a Kertész István koordinálásával készített ún. magyar–szlovák területcsere javaslat alapelveivel.⁵⁴

Ez az alternatív magyar javaslat – amelyet nyilvánvalóan a közvetlen csehszlovák–magyar tárgyalások során lehetett volna érdemben használni – a következő csereterületeket jelölte ki. Magyarország a területi kompenzációk keretében igény tartott volna a Csallóközre és a Párkány–Ipolyáság közti Duna–Ipoly-szögére, valamint a közel 90%-ban magyar dél-gömöri és az ugyancsak majdnem szintiszta magyar bodrogközi régióra. Ennek fejében Magyarország felkínálta volna a csehszlovákok által követelt teljes pozsonyi hídfőt, sőt javasolta bizonyos Pozsonnyal szemben lévő osztrák területek bevonását is. Ezenkívül Aggtelek vidéke, valamint Abauj és Zemplén két járásának 22 községe szerepelt a kompenzációként felkínált területek között. Ilyen módon Magyarországhoz került volna 4000 km² és 300 ezer lakos, Csehszlovákiához pedig 65 km² és 46 ezer lakos. A magyar békedelegáció legfontosabb alapelvei közé éppen a csehszlovák transzfer-javaslat kivédése céljából került a „népet földdel” elv, amely azt a magyar kormánydöntést volt hivatott megjeleníteni, amelynek értelmében a békedelegáció szomszédok által Magyarországra kiutasítani, áttelepíteni tervezett magyar lakosság átvételéről csakis bizonyos területi kompenzációk esetén tárgyalhatott volna.

Ennek a kompenzációs tervnek az esélyét tovább növelte, hogy Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter 1946 folyamán több ízben is tudatta nyugati politikusokkal, diplomátákkal, újságírókkal, hogy a szlovákiai magyar kérdés végleges megoldása érdekében hajlandó lenne területi engedményeket is tenni, bizonyos kompenzációk fejében. Elképzeléséhez még a békekonferencia csehszlovák–magyar vitájának napjaiban is ragaszkodott, és ezt a csehszlovák békedelegáció 1946. szeptember 19-i zárt üléséről készült jegyzőkönyv bizonyítja. Milada Horáková – a csehszlovákiai koncepciók során rendszereltes összeesküvés hamis vádjával halálra ítélt és 1950 júniusában kivégzett – képviselő az azt kérdezte Masaryktól: mit kell tenni, ha az amerikaiak megvétőzzák a 200 ezer szlovákiai magyar egyoldalú kitelepítését. A külügyminiszter válaszában a Csallóköz átengedésének lehetőségét vetette fel.⁵⁵ A csehszlovák külpolitika azonban ekkor már egyre erőteljesebben szovjet támogatás és ellenőrzés alatt állott, és ezt az orientációt Vladimír Clementis Masarykkal szemben is folyamatosan sikerre vitte. A békekonferencia plenáris ülésein azonban maga Masaryk is igen harcias felszólalásokban követelte Csehszlovákia számára a transzfer jogát.

⁵³ BÀN (1996): *i. m.* 90–91.

⁵⁴ A területcsere-javaslatot részletesen, térképmelléklettel együtt elemzi ROMSICS (2006): *i. m.* 218–221.

⁵⁵ A párizsi csehszlovák békedelegációk belső ülésein készült feljegyzéseket lásd Pozüstalost Milana Hodži: *Archív Národního musea*. Praha. Milan Hodža fia, Fedor Hodža tagja volt a csehszlovák delegációnak: a csehszlovák békedelegáció feljegyzései így kerültek Milan Hodža hagyatékába. Vö. ŠUTAJ (2014): *i. m.* 128.

Az egyoldalú transzfer ügyét a magyar békeszerződésben Costello új-zélandi delegátus által előterjesztett kompromisszumos javaslat elfogadásával elnapolták. Eszerint Magyarország kötelezte magát új tárgyalások folytatására Csehszlovákiával abból a célból, hogy „rendezzék azoknak a Csehszlovákiában lakóhellyel bíró magyar etnikai eredetű lakosoknak az ügyét, akiket a lakosságcsere tárgyában 1946. február 27-én kelt egyezmény rendelkezései értelmében nem fognak Magyarországra áttelepíteni. Abban az esetben, ha a jelen szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül nem jön létre megegyezés, Csehszlovákiának jogában lesz ezt a kérdést a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszteni és végleges megoldás elérése érdekében a Tanács segítségét kérni.”⁵⁶

A párizsi békekonferencián és annak a csehszlovákiai magyarság további sorsáról döntő ún. transzfer-vitában – az etnikai tisztogatások gyakorlatával szembeni minden fenntartásuk ellenére – a nyugati államok végül is elismerték Csehszlovákia jogát arra, hogy területén a kisebbségi kérdés végleges elintézésével tiszta szláv nemzetállamot hozzon létre. Ebben a tekintetben különösen Steinhardt prágai amerikai nagykövet bizonyult igen aktívnak. Jórészt Schoenfeld budapesti amerikai nagykövet tevékenységének köszönhető, hogy az Egyesült Államok a párizsi békekonferencia előtti periódusban nem járult hozzá olyan háromhatalmi ultimátum kidolgozásához, amely a magyar kisebbségnek Csehszlovákia által követelt és a Szovjetunió részéről már 1946 júniusában támogatott egyoldalú kitelepítését kényszerítette volna rá Magyarországra.⁵⁷

A magyar diplomácia részsikere

A csehszlovák igény erőteljes szovjet támogatásával szemben az amerikaiak – jórészt a kelet-közép-európai németek tömeges telepítése során tapasztalt embertelenségek hatására – a népcsoportoknak szülőhelyük elhagyására kényszerítését többé nem kívánták támogatni.

A csehszlovák külpolitika a párizsi békeszerződés aláírása után felismerte, hogy az éppen beinduló lakosságcsereével párhuzamosan nem lenne túlzottan szerencsés a békeszerződésben előírt kétoldalú tárgyalások során egy másfajta megoldás alapjait kidolgozni. Ráadásul Masarykék pontosan tudták, hogy a nyugati hatalmak egyre inkább hajlanak a területi megoldásokkal kombinált népességcsere alternatívája felé, amelyet viszont Kárpátalja Szovjetunióknak történt leadása, a nyomasztó agrárkérdés megoldatlansága miatt mind Prágában, mind pedig Pozsonyban teljes mértékben kizártnak tartottak.⁵⁸

Így vált a magyar küldöttség által hangoztatott „népet földdel” elv a párizsi békekonferencián és a békeszerződés aláírását követő időszakban fontos preventív politikai ellenszerré. Hiszen bármily csekély realitása is volt az egyoldalú transzfer követelésével szemben a magyar diplomácia határmódosítást szorgalmazó ellenkövetelésének, az amerikai és angol delegációk párizsi elvi támogatása megtette a maga hatását.

Bizonyos értelemben pontosítani lehet az amerikai–angol állásponttal kapcsolatos korábbi értékeléseket, amennyiben a békekonferencián a lakosságcserevel, illetve az annak

⁵⁶ A párizsi békeszerződés szövegét lásd e kötet Függelékében.

⁵⁷ VIDA (1985): *i. m.* 1114–1125.

⁵⁸ Vö. KAPLAN (1993): *i. m.*

folytatásaként elképzelt egyoldalú transzfer igényével foglalkozó amerikai, angol megnyilatkozásokat figyelmesebben elemezzük. Mind Byrnes amerikai, mind pedig Bevin angol külügyminiszter, de a csehszlovák módosító javaslattal foglalkozó albizottság más amerikai, ausztrál, új-zélandi és angol delegátusai is annak hangoztatásával javasolták a kérdést kétoldalú csehszlovák–magyar tárgyalásokon megoldani, hogy a magyar delegáció által szorgalmazott „népet földdel” elvet támogatták és jelezték: a kitelepítést, illetve a határkérdést egymástól nem elválasztható problémának tekintik.

A szlovákiai magyarság szülőföldjén való megmaradásáról az amerikai, angol, ausztrál és új-zélandi delegációk elutasító magatartása, illetve végső soron az amerikaiak párizsi vétofenyegetése döntött, amely megakadályozta, hogy a Jan Masaryk és Vladimír Clementis vezette csehszlovák béke delegáció legfontosabb követeléseként előterjesztett úgynevezett transzferjavaslat bekerüljön a magyar békeszerződésbe.

A Szovjetunió ugyanis – mint a térséget rögtön a világháború befejezését követően saját befolyási övezeteként kezelő győztes nagyhatalom – 1945–1948 között nem egyszerűen csak támogatta a Benešék és Gottwaldék által szláv nemzetállamként elképzelt Csehszlovákia szláv nemzeti állammá alakítását és a nem szláv kisebbségek felszámolását, hanem – a magyarországi németek kitelepítését szorgalmazva-sürgetve – erőteljes nyomást gyakorolt a budapesti kormányra annak érdekében, hogy Magyarországot is rákényszerítse a kitelepítendő szlovákiai magyarok befogadására.

Az 1946. február 27-i csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény korabeli külpolitikai, nagyhatalmi megítélésére vonatkozóan a fentiek alapján is érzékelhető, hogy az egyezmény nélkül a párizsi békekonferencián a magyar béke delegáció sokkal nehezebb helyzetben, kisebb eséllyel szállhatott volna szembe a kisebbségektől megszabadulni akaró csehszlovák nemzetállami ambíciókkal. A magyar békeszerződés mindennek köszönhetően – mégis alapvetően szerencsés körülmények között – nem lett a csehszlovákiai, felvidéki magyarság halálos ítélete. Ma már egyre többen vannak a szlovákok körében is olyanok, akik alapvetően elhibázottnak tartják a korabeli csehszlovák nemzetállami politika, a kollektív bűnösség elveire és az etnikai tisztogatás gyakorlatára épített törekvését. Hetven év után legfőbb ideje, hogy – e kölcsönös belátásban bízva – végre a két ország vezetői valódi megbékélési gesztusokkal zárják le az érintett három nép, három ország, két kisebbség konfliktusos múltját.

Czechoslovakia, and the Hungarian Peace Treaty

László Szarka

The paper examines the dispute regarding the forced transfer of Hungarian minority in Slovakia to Hungary and the revision of frontiers at the Paris Peace Conference in 1946. The Czechoslovak peace delegation led by Foreign Minister Jan Masaryk and his deputy, Vladimír Clementis, urged the elimination of the Hungarian minority in Czechoslovakia. In this, Prague could count on the support of the Soviet delegation. The question of 200,000 Hungarian nationals who had survived the forced exchange of populations

and the forced assimilation (“Reslovakisation”) was to be solved with a one-sided transfer. In addition, they urged the annulment of the Vienna Decree of 2 November 1938, and the extension of the Danube bridgehead near Bratislava.

The Hungarian peace delegation, led by Foreign Minister János Gyöngyösi, tried everything to ensure that the Western Powers did not accept the proposals. “The people with the earth” principle voiced by the Hungarian delegation played an important role, as did the American argument that the Czechoslovak claims related to territorial compensation.

The diplomatic conflict was resolved by a compromise proposed by the New Zealand delegation that entrusted the two sides to decide the issues through bilateral negotiations. This decision meant most of the Hungarian community in southern Slovakia did not have to leave their homeland.